

Τα ίχνη τριών ανορθόδοξων πολέμων

Από τον Θάνο Βερέμη

Βασίλης Κ. Γούναρης, Στάθης Ν. Καλύβας, Ιωάννης Δ. Στεφανίδης (επιμ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι. Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος. Πατάκη, 2010, σελ. 469*

«Όπως η γενιά των φύλλων...». Οι σχολές της ιστοριογραφίας διαδέχονται η μια την άλλη σαν τις εποχές μέσα στις οποίες γεννιούνται. Και καθώς η ανάγκη ανανέωσης ενδημεί στις διανοητικές μας επιλογές, όταν η κυριαρχία μιας σχολής σκένυς φτάει στα όρια της δημιουργικότητάς της, αντικαθίσταται σταδιακά από νέες ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Το συλλογικό έργο *Ανορθόδοξοι πόλεμοι* είναι, με κάποιες εξαιρέσεις, αντιπροσωπευτικό προϊόν νέων δυναμικών στην ελληνική ιστοριογραφία. Οι τρεις επιμελητές ανήκουν στην ίδια γενιά και ολοκλήρωσαν τις πτυχιακές τους σπουδές, οι δύο (Γούναρης, Στεφανίδης) στο ιστορικό τμήμα του ΑΠΘ και ο Καλύβας στο Πολιτικό του ΕΚΠΑ. Είναι και οι τρεις εφοδιασμένοι με λαμπρές μεταπτυχιακές σπουδές στην Εσπερία και έχουν εμβολιαστεί εναντίον των αγκυλώσεων που ενδημούν στα ελληνικά πανεπιστήμια. Ίσως μάλιστα το τελευταίο να είναι και το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της γενιάς αυτής.

Ο τόμος αποτελείται από ανακοινώσεις του συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στη Γεννάδιο το 2006, με τίτλο «Πόλεμος και ταυτότητες», ως αποτέλεσμα σύμπραξης του Προγράμματος Ελληνικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Yale με το Ελληνικό Παρατηρητήριο του London School of Economics.

Ποια είναι όμως τα διακριτικά γνωρίσματα της συγκομιδής αυτής; Είναι πρώτα από όλα η συγκριτική βάση ανάλυσης που θέτουν οι επιμελητές ως σημείο εκκίνησης του τόμου. Είναι επίσης η θεματολογία των συνεργατών, με οπτικές γωνίες οι οποίες αναδεικνύουν τις ιδιαίτερες τους υποκειμένες: Ιδεολογική καταγωγή, εθνοτικές ομάδες, συγκριτικοί τρόποι ένταξης στο ένα ή το άλλο στρατόπεδο. Η ποικιλία των θεμάτων είναι τέτοια που διευκολύνει την αναζήτηση του ανορθόδοξου στοιχείου στις συγκρούσεις. Η θεματολογία δεν περιορίζεται στην Ελλάδα αλλά περιλαμβάνει και τη Βουλγαρία, τη Γιουγκοσλαβία, ακόμα και τη μεθόριο της Ουκρανίας. Το έργο όμως επικεντρώνεται σε τρεις ανορθόδοξους πολέμους που άφησαν τα ίχνη τους στη νεοελληνική ιστορία: Τον Μακεδονικό Αγώνα, τον Εμφύλιο και τον αγώνα

των Κυπρίων για αυτοδιάθεση. Από τη σύγκριση των τριών προκύπτουν έξι θεματικές ενότητες: 1) Η επιλογή του ανορθόδοξου πολέμου, 2) η εμφύλια σύγκρουση που τον συνοδεύει, 3) η δυναμική της βίας που είναι από τα βασικά του γνωρίσματα, 4) οι ταυτότητες που προκύπτουν από αυτόν, 5) οι συνέπειες και οι επιπτώσεις και 6) το συμβολικό κεφάλαιο που παράγεται.

Από τους τρεις ανορθόδοξους πολέμους, ο κυπριακός αγώνας παρουσιάζει τα λιγότερα κοινά στοιχεία με τους άλλους δύο. Συγκεντρώνει τη γενική αποδοχή από τους Έλληνες και διαθέτει περιχαρακωμένα σύνορα και εθνικούς στόχους ώστε να μην αμφισβητείται από σημαντικό τμήμα της ελληνοκυπριακής κοινής γνώμης. Θα ασχοληθούμε με τα άλλα δύο παραδείγματα.

Από τους τρεις πολέμους ο Εμφύλιος ασφαλώς είναι αυτός που προκάλεσε τις περισσότερες διχογνωμίες. Το κεφάλαιο του Στάθης Καλύβας, «Ο Εμφύλιος ως διαιρετική μορφή» εισέρχεται κατευθείαν σε ένα από τα πιο ευαίσθητα ζητήματα εκείνης της περιόδου. Τη γνωριμία του διεθνιστικού ΚΚΕ με τους βαλκανικούς εθνικισμούς και μάλιστα στο πεδίο της σύγκρουσης όλων περίπου των αλτρωτικών οραμάτων – τη Μακεδονία. Η 5η Ολομέλεια του ΚΚΕ στις 30-31 Ιανουαρίου 1949, υπό τη Σοβιετική αιγίδα, επανέλαβε το μοιραίο σφάλμα του Μεσοπολέμου αναγνωρίζοντας το «δικαίωμα του μακεδονικού λαού για εθνική αυτοδιάθεση». Η απόφαση κόστισε τόσο πολύ στην μετεμφυλιακή Αριστερά ώστε το ζήτημα να εξακολουθεί να αποτελεί άβρατο στις κομμουνιστικές αποτιμήσεις του Εμφυλίου.

Σήμερα που ο διεθνισμός ταυτίζεται όλο και πιο πολύ με την παγκοσμιοποίηση και ένα είδος αριστερού εθνικισμού στην Ελλάδα απέκτησε τη σημασία αντίστασης κατά των πολυεθνικών, η προθυμία τότε του ΚΚΕ να εξυπηρετήσει μεγαλοϊδεατικές φιλοδοξίες και μάλιστα μιας ανταγωνιστικής προς την Ελλάδα εθνότητας, εκθέτουν την κομμουνιστική ηγεσία σε εύκολη κριτική.

Ο ρόλος των μικρασιατικών προσφύγων στη Μακεδονία και η συνεργασία των σλαβόφωνων με τον κατακτητή εξάλλου, καθιστούν εξαιρετικά ευάλωτη κάθε ταξική ανάλυση των συγκρούσεων στην περιοχή. Ο ίδιος ο τίτλος του βιβλίου αποτελεί από μόνος του πρόκληση για τους εκατέρωθεν αντιπάλους του Εμφυλίου, που ούτε ανορθόδοξο, ούτε καν εμφύλιο θα χαρακτήριζαν τον ολοκληρωτικό αγώνα κατά του ταξικού ή του αλλόφυλου εχθρού. Η ίδια πάντως η ονομασία «Εμφύλιος» αποτέλεσε

φιλελεύθερη κατάκτηση έναντι του δεξιού χαρακτήρισμού «συμμοριτοπόλεμος».

Το «Δίκτυο για τη μελέτη των Εμφυλίων Πολέμων» σχηματίστηκε το 2000 στη Θεσσαλονίκη και οργάνωσε περισσότερα από δέκα συνέδρια και επιστημονικές συνανήσεις, με ετερόκλητη ιδεολογικά συμμετοχή επιστημόνων. Το ότι κατάφεραν άνθρωποι διαφορετικών ιδεολογικών αποκλίσεων να συζητούν με σχετική νηφαλιότητα για το πιο διχαστικό γεγονός της ελληνικής ιστορίας αποτέλεσε ένδειξη μιας μεγάλης αλλαγής στην ελληνική μετεμφυλιακή κοινωνία¹. Θα άξιζε τον κόπο να γίνει μια σύγκριση του παρόντος τόμου με τα Πρακτικά του Διεθνούς Ιστορικού Συνεδρίου: *Η Ελλάδα 1936-44*². Η θεματολογία των δύο τόμων ίσως οδηγήσει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τη μετάπτωση των προβληματισμών κάθε γενιάς.

Στο άρθρο του «Ο ανορθόδοξος πόλεμος ως μοχλός πολιτικής στην ελληνική ιστορία, 1904-1959», ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου ασχολείται επίσης με παράγοντες στη διαμόρφωση νοοτροπιών, τη σύσφιξη σχέσεων και την υπονόμευση κοινών προπαθειών, που ως τώρα βρίσκονταν στο περιθώριο της κατοχικής ιστοριογραφίας. Μεταξύ άλλων ασχολείται με την επίθεση τοπικών δυνάμεων του ΕΑΜ εναντίον των βουλγαρικών αρχών κατοχής στη Δράμα στις 28 και 29 Σεπτεμβρίου 1941. Η επιχείρηση προκάλεσε μερικές δεκάδες απώλειες στη βουλγαρική πλευρά, αλλά χιλιάδες νεκρούς από τα αντίποινα των αρχών. Το ΕΑΜ διαλύθηκε στην περιοχή, γεγονός που επέτρεψε στις αντισταμικές ομάδες των Ποντίων να αναπτυχθούν. Την επιχείρηση αποκήρυξε το ΚΚΕ που υιοθέτησε την ερμηνεία της βουλγαρικής «προβοκάτσιας». Όμως το κομμουνιστικό κόμμα κατέρρευσε στην Δράμα και τα περίχωρά της και δεν ανέκτησε ποτέ την εκλογική του βάση.

Ένα ζήτημα που δεν εμφανίζεται στις σημαντικές μελέτες του τόμου είναι η διάσπαση που προκαλούν οι ανορθόδοξοι πόλεμοι σε απασάλευτες αξίες οι οποίες δέπουν την παραδοσιακή ελληνική κοινότητα, όπως είναι η αφοσίωση που απολαμβάνει η οικογένεια από τα μέλη της. Τόσο οι εθνοτικές προσδέσεις κατά τον Μακεδονικό Αγώνα, όσο και οι αντιπαλότητες που προκάλεσε ο Εμφύλιος ή και η μεταλλαγμένη μετεμφυλιακή εχθρότητα μεταξύ Μακεδόνων του Καναδά και της Αυστραλίας, κατάφεραν να υπερβούν ακόμα και τους δεσμούς συγγένειας. Θα ήταν ενδιαφέρον να μάθουμε σε ποιο βαθμό ο

ανορθόδοξος πόλεμος προκαλεί την αναδιάταξη μιας παραδοσιακής κοινωνίας.

Ο Γιάννης Ιατρίδης δεν ανήκει στη γενιά των περισσότερων συνεργατών του τόμου. Είναι όμως ένας διακεκριμένος προάγγελός τους. Το έργο του *Revolt in Athens*³ αποτέλεσε πρότυπο για πολλά ανάλογα έργα που έπονται. Το περίφημο συμπόσιο του 1978 στην Ουάσινγκτον, έλαβε τη μορφή βιβλίου με τίτλο *Greece in the 1940s. A Nation in Crisis*⁴ με επιμέλεια του ίδιου και έγινε πρόκριμα για άλλα ανάλογα κατοπινά συνέδρια. Παρά το γεγονός ότι η στάση των, ως επί το πλείστον, φιλελευθέρων συνέδρων ήταν απολογητική έναντι των ηττημένων Εμφυλίου, η συνάντηση εκείνη πρόβαλε τη μελέτη των ξένων αρχείων ως απαραίτητη πηγή πληροφοριών που κανείς δεν μπόρεσε να αγνοήσει έκτοτε.

Η σημασία της συνεισφοράς του Ιατρίδη εδώ είναι εμβληματική: «Η πολιτικοποίηση της ελληνικής αντίστασης: 1941-43» παρακολουθεί τις διστάσιμες προσπάθειες των αντιστασιακών ομάδων και την πολιτική των Βρετανών να προκαλέσουν τη μεγαλύτερη δυνατή βλάβη στον κοινό εχθρό. Η προσοχή του επικεντρώνεται στις πρωτοβουλίες του Κ.Μ. Γούντχαουζ να περιλάβει τους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού στην αντίσταση. Ο Ιατρίδης διατηρεί τη γνώστη αντικειμενικότητά του, θέτοντας έτσι ένα υπόδειγμα γραφής για τους συνεργάτες του τόμου. Ακόμα και ο κατατοπισμένος αναγνώστης έχει πολλά να μάθει από το βιβλίο αυτό. ▲

¹ Στο Νίκος Μαραντζίδης, *Δημοκρατικός Στρατός της Ελλάδας, 1946-49*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σσ. 15-28, ο συγγραφέας προσφέρει μια πλήρη περιγραφή των μεταπολεμικών προσεγγίσεων του θεματός του από αριστερούς, δεξιούς και φιλελεύθερους ιστορικούς.

² Χ. Φλάισερ, Ν. Σβορώνος, *Η Ελλάδα 1936-44. Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Πρακτικά του Διεθνούς Ιστορικού Συνεδρίου, Αγροτική Τράπεζα, Αθήνα 1989.*

³ John O. Iatrides, *Revolt in Athens: The Greek Communist "Second Round," 1944-1945*, Princeton: Princeton University Press, 1972.

⁴ John O. Iatrides, *Greece in the 1940s: A Nation in Crisis*, Hanover, New Hampshire: University Press of New England, 1981.